

Д. О. Плеханов,
доктор наук з державного управління, доцент,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

D. Plekhanov,
doctor of sciences of public administration, associate professor, Black sea state university of the name of Mogyly Peter

MECHANISMS OF FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCERS

У статті наведено комплексний організаційно-економічний аналіз механізмів державного регулювання аграрної сфери. Особлива увага приділяється з'ясуванню значення, можливостей і меж державного регулювання, аналізу ефективності системи кредитного обслуговування аграрних товаровиробників. Наведено пропозиції щодо підвищення кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств.

The article contains a complex organizational and economic analysis of the mechanisms of regulation of agricultural areas. Special attention is given to the elucidation of meaning, possibilities and limits of government regulation, analyzing the effectiveness of the loan servicing agricultural producers. The proposals to improve the creditworthiness of agricultural enterprises.

Ключові слова: аграрна сфера, банк, ефективність, механізм державного регулювання, система кредитного обслуговування, товаровиробник.

Key words: agriculture, bank efficiency, the mechanism of state regulation of the credit service commodity.

ВСТУП

Функціонування і розвиток аграрних товаровиробників, значною мірою залежить від організації кредитних відносин в аграрній сфері. Ефективна діяльність аграрних підприємств не можлива без постійного залучення позикових коштів. На стан їх кредитоспроможності впливає збиткова діяльність значної кількості підприємств. Для створення необхідних умов успішної діяльності сільськогосподарських підприємств потрібно сформувати ефективний державний механізм. У його складі важливе місце посідає система оцінки кредитоспроможності підприємства. Об'єктивна необхідність її використання в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю обороту коштів підприємств та значними коливаннями потреби у них.

Складність та невирішеність зазначених проблем, їх суттєве теоретичне і прикладне значення для аграрного сектора держави викликають значний науковий інтерес у відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників. Питання ефективності застосування механізмів державного регулювання розвитку агропромислового комплексу розглядаються в наукових працях П.І. Гайдуцького, О.М. Могильного, О.М. Онищенко та інших дослідників. Серед праць, присвячених дослідженню оцінки кредитоспроможності та проблем вдосконалення кредитних відносин в аграрній сфері, на особливу увагу заслуговують

праці зарубіжних авторів У. Бівера, Л. Хоффманна, Є. Бріхгема, В. Хорна, Дж. Кейнса, а також вітчизняних учених В. Андрійчука, В. Гончаренка, В. Зіновчука, Л. Костирко, Б. Пасхавера, Л. Примостка, П. Саблука, А. Стельмащука, І. Яремчука.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначити недоліки та розробити пропозиції щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських виробників України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним з основних напрямів удосконалення кредитних відносин є посилення державної підтримки сільськогосподарства, без якої практично неможливий стабільний розвиток аграрного виробництва. У зв'язку з цим важливо використати позитивні елементи зарубіжного досвіду і вітчизняної практики. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика свідчать, що у сфері фінансово-кредитного обслуговування агропромислового комплексу найбільш доцільно створити фонд кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, запровадити цільові аукціони кредитних ресурсів для суб'єктів кредитного ринку, заходи з реструктурування заборгованості сільськогосподарських підприємств за позичками в комерційних банках та створення селянського іпотечного банку.

Заходи щодо вдосконалення кредитування аграрних підприємств започаткують створення специфічної системи кредитного обслуговування галузі. Під механізмами кредитування сільського господарства розуміється сукупність видів і форм організації кредитних відносин, умов і методів кредитування, необхідних для формування фінансових ресурсів, що забезпечують виконання економічних, соціальних, екологічних і політичних функцій галузі. Відтворювальні особливості, загальнонаціональна значущість сільського господарства, необхідність у його стійкому розвитку вимагають застосування елементів ринкового і державного механізмів кредитування, що дозволяють забезпечити аграрну сферу необхідними фінансовими ресурсами.

Відповідно до даного підходу кредитні механізми в сільському господарстві, включаючи елементи ринкового і державного механізмів кредитування, у сукупності є формою фінансового забезпечення процесу сільськогосподарського виробництва і процесу відтворення суспільних благ.

Ретроспективний аналіз механізмів реалізації кредитної політики, що проводиться в сільському господарстві України в період становлення ринкових стосунків, дозволив виявити її особливості, зумовлені головним чином поєднанням механізмів саморегулювання підприємством і державного регулювання:

1) формування кредитної політики базувалося на досить ліберальному напрямі неокласичної теорії та припускало різке скорочення обсягу кредитної підтримки сільського господарства, зведення державного регулювання кредитних відносин до мінімуму;

2) для абсолютної більшості підприємств сільського господарства всіх форм власності відбулося надмірне посилення бюджетних обмежень. Відсутність додаткової допомоги держави при погіршенні фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників призвело до того, що надані субсидії стали інструментом, за допомогою якого ціна реалізації доводилася до рівня суспільної корисності;

3) неефективність кредитних механізмів зумовила потребу у створенні спеціалізованого інституту, що підтримує сільськогосподарських товаровиробників і сільське населення в забезпеченні зовнішніми джерелами фінансування.

На сьогодні в питаннях теоретичного обґрунтування кредитних механізмів у сільському господарстві і подальшого вдосконалення їх конкретних елементів повинні переважати принципи еволюційного розвитку, націлені на перетворення, що доповнюються державним науково обґрунтованим економічним і правовим регулюванням кредитних стосунків в аграрній сфері в межах теорії багатфункціонального сільського господарства.

Сучасні механізми кредитування сільського господарства не забезпечують фінансові потреби процесу сільськогосподарського виробництва і відтворення суспільних благ [6].

Для досягнення стійкого функціонування сільськогосподарських організацій і підтримки їх прибуткового фінансового стану потрібна, на наш погляд, активна підтримка та регулювання державою системи сільськогосподарського кредиту.

Достатньо низька ефективність роботи державного інституту кредитної підтримки сільгоспвиробників виражається в механізмах його кредитної політики та реалізації національного проекту, що сформувалися. Крім того, недосконалість посилюється існуючою системою їх дер-

жавного регулювання, що зумовлює необхідність у коректуванні механізмів розподілу і доведення державних фінансових коштів до підприємств і організацій сільського господарства, усунення наявних недоліків у сучасній практиці кредитування.

Сільськогосподарські організації, фермери, господарства населення через віддаленість кредитора, дефіцит інформації про нього, відсутність кредитної історії, несприятливий для позичальника відбір не мають можливості отримати кредит. Граничні транзакційні витрати, пов'язані з отриманням кредиту, перевищують граничний дохід від використання позикових коштів. Ці чинники значно обмежують можливості сільгосптоваровиробників використовувати зовнішні джерела фінансування, зокрема кредити.

Для кредитора істотними є чинники, які обумовлюють ризик високих транзакційних витрат. Вони впливають на прибутковість його кредитної політики та його діяльності у цілому. Рівень рентабельності кредитних вкладень не покриває витрат, пов'язаних з подоланням інформаційних, просторових бар'єрів.

Таким чином, сучасна політика кредитування, що проводиться в сільському господарстві, орієнтована насамперед на досягнення показників його прибутковості і не забезпечує формування матеріальних та соціальних умов життєдіяльності сільського населення, що свідчить про існування проблеми "замовник-виконавець", пов'язаної з асиметричною інформацією. Указана проблема характеризується тим, що виконавець (банк), діючи від імені замовника (держави) і за його дорученням, повинен виконувати функції кредитної підтримки сільського господарства, але фактично переслідує інші цілі, досягнення яких може не входити в інтереси замовника і сільгоспвиробників, що потребують більш ефективних механізмів кредитування, покликаних забезпечити доступність сільськогосподарського кредиту. Цим визначається потреба в ефективному державному регулюванні кредитної політики.

Першим етапом покращання ситуації з кредитним забезпеченням є створення умов для здійснення простого відтворення, яке передбачає хоча б повернення понесених витрат на здійснення процесу виробництва. Адже у всіх країнах з розвиненою ринковою економікою держава завжди надає фінансову підтримку галузі, що створює необхідні передумови для нормального функціонування кредитних відносин в агропромисловому комплексі. Така підтримка здійснюється шляхом:

— забезпечення можливостей для здійснення як мінімум простого відтворення через підтримку цін і доходів;

— фінансування утримання виробничої і соціальної інфраструктури села; проведення реструктурування боргів [2]. Другий етап фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників лежить у сфері підтримки цін і доходів, яка має здійснюватися через галузевий перерозподіл частки прибутку, одержаного понад середню норму прибутку. Механізм цього перерозподілу має містити вилучення 25 % прибутку, одержаного понад середню норму прибутку підприємств аграрного сектора, з використанням цих коштів для створення фонду підтримки цін і доходів аграрного сектора економіки. До цього фонду можна включити також відрахування від одержаного ввізного та вивізного мита, повернуту заборгованість державі за раніше одержані кредити тощо;

— фінансування утримання і розвитку виробничої (селекція, насінництво, племінна робота, охорона і поліп-

шення земель тощо) та соціальної інфраструктури села за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Ураховуючи підвищену кредитомісткість сільськогосподарського виробництва та високий ризик кредитування, потрібне додаткове поповнення оборотних коштів насамперед за рахунок отримання додаткових кредитних ресурсів. Досвід розвинених країн, окремих країн СНД показує, що ця проблема для сільського господарства певною мірою вирішується шляхом створення спеціального кредитного фонду, заснованого на субсидійованому кредитуванні з рівнем прямої підтримки нижче середнього і високим рівнем покриття цільових одержувачів, що забезпечує високий рівень покриття сільськогосподарських позичальників [5]. Такий фонд, з одного боку, виступає акумулятором кредитних ресурсів за рахунок різних джерел та додатковим гарантом повернення кредитів сільськогосподарськими товаровиробниками, з іншого — додатковим джерелом надання кредитів та покриття підвищених кредитних ставок. Унаслідок цього створиться конкурентне середовище та збільшиться зацікавленість банківських структур у кредитуванні сільськогосподарського виробництва, забезпеченість кредитами села покращиться.

Перехід до вказаної системи регулювання повинен здійснюватися послідовно: спочатку досягається середній рівень покриття, а потім межі кредитної політики розширюються до високого рівня покриття. Одночасно зменшується частка прямої бюджетної підтримки кредитного інституту, збільшується самодостатність його кредитної політики.

Вирішення вказаних завдань вимагає вдосконалення ринкового і державного механізмів кредитування сільського господарства. З одного боку, це забезпечить реалізацію агентом функцій кредитної підтримки аграрної сфери, з іншого — сприятиме розвитку його комерційної діяльності, створить умови для отримання прибутку.

Ураховуючи, що Фонд кредитної підтримки товаровиробників АПК має формуватися і щорічно поповнюватися за рахунок державних коштів, його засновником має бути Кабінет Міністрів України

Діяльність фонду доцільно спрямувати на надання на конкурсній основі підтримки розвитку ринкових відносин в агропромисловому комплексі України, короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення їм гарантій щодо залучення кредитів інших банків та інвестування в сільськогосподарське виробництво нових прогресивних технологій, науково-технічних розробок, поліпшення якості продукції, її конкурентоспроможності, експортної та лізингової діяльності, здійснення реструктурування підприємств.

Фонд не повинен бути комерційною структурою. Усі доходи, пов'язані з його діяльністю, включаючи основний кредит та відсотки за користування ним, за винятком оплати банківських, аудиторських та інших послуг і послуг Міністерства аграрної політики та продовольства України з обслуговування фонду, повертаються у фонд і спрямовуються на реінвестування наступних проектів з розвитку агропромислового виробництва України. Фонд не ставить собі за мету одержання будь-якого прибутку від його діяльності.

Кошти фонду, що повертаються позичальниками в погашення одержаних за рахунок коштів фонду кредитів і плата за користування ними, не підлягають оподаткуванню і вилученню та використовуються на його поповнення.

Фонд є суб'єктом фінансово-кредитної діяльності, у тому числі на рівні міжнародних фінансово-кредитних відносин.

Стосунки фонду з іншими суб'єктами фінансово-кредитної діяльності будуються на підставі укладених між ними угод і контрактів.

Для фінансування фонду пропонується використовувати такі основні джерела: кошти, одержані від реалізації продукції усіх сільськогосподарських підприємств в розмірі одного відсотка; обсяги поверненої заборгованості за раніше одержаними позичками з державного бюджету; надходження коштів від одержаного державою ввізного та вивізного мита за сільськогосподарську продукцію в розмірі 10%; надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та сплати відсотків за ці кредити; 25% коштів від обсягу податкових пільг із ПДВ, які надаються сільськогосподарським підприємствам; кошти, одержані в порядку благодійної та іншої допомоги.

Напрями використання коштів фонду мають цільовий характер, визначаються Кабінетом Міністрів України і використовуються для:

- короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників: придбання насіння, сільськогосподарської сировини для промислової переробки, запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, ветеринарних препаратів, твердого палива та інших матеріальних ресурсів критичного попиту, а переробним та обслуговуючим підприємствам АПК — тільки для платежів за одержану сільськогосподарську продукцію та авансування сільськогосподарських товаровиробників;

- відшкодування різниці між комерційною та розрахунковою ставкою плати за кредити, надані аграрним банком, а також надання гарантій для залучення кредитів інших банків та інвесторів для:

- підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації та малих підприємств;

- розвитку експортної та лізингової діяльності;

- запровадження сучасних технологій та науково-технічних розробок;

- здійснення реструктурування підприємств АПК;

- фінансування інших заходів, пов'язаних із реформуванням в агропромисловому комплексі.

Фонд повинні обслуговувати уповноважені банки, визначені на конкурсній основі. Для забезпечення ефективного і цільового використання коштів фонду в уповноважених банках для позичальників цих кредитних ресурсів відкриваються окремі рахунки, які використовують як для надання, так і погашення кредитів [3]. В обслуговуючих банках для прозорості і контролю за рухом коштів фонду відкриваються субкореспондентські рахунки.

За рахунок коштів фонду кредити надаються позичальникам терміном до 18 місяців. Позичкові ставки за користування кредитними ресурсами визначаються рівнем інфляції та витратами на обслуговування фонду.

Позичальниками фонду є, крім підприємств АПК також трейдери з поставок матеріально-технічних ресурсів у межах пріоритетних програм, визначених на конкурсних засадах міжвідомчою радою фонду. Кредити надаються із урахуванням кредитоспроможності позичальників.

Кредитні ресурси надаються тільки під ліквідну заставу, страхування або поруку третіх осіб [4].

З метою забезпечення гарантій повернення кредитів міжвідомчою радою фонду визначаються уповноважені юридичні особи, які здійснюють відчуження застави в разі

неповернення боргу. Кошти фонду не підлягають оподаткуванню, резервуванню, а також не враховуються при визначенні показників ліквідності банку.

Для організації виконання пріоритетних цільових програм (забезпечення сільгосптоваровиробників паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, насінням, сільськогосподарською технікою та запасними частинами) створюються тимчасові координуючі структури (асоціації, консорціуми) за участю обслуговуючих банків, товаровиробників, заводів-заготівників, трейдерів, заготівельних та переробних підприємств, які виконуватимуть функції узгодження обсягів і напрямів товарних і грошових потоків, ціноутворення та інших організаційних питань. Фонд має право залучати для перевірок своєї діяльності, у тому числі виконання умов контрактів, аудиторські фірми та інших незалежних експертів з оплатою їх послуг на договірній основі [1]. Майно та грошові кошти фонду не підлягають ревізії, або конфіскації. Припинення діяльності фонду може бути проведене шляхом його реорганізації або ліквідації.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження сучасної політики кредитування в сільському господарстві виявлено, що незадовільний стан галузі, низька доступність сільськогосподарського кредиту зумовлені, головним чином, неефективністю роботи державної кредитної підтримки сільгосптоваровиробників, що виражається в механізмах кредитування, які склалися. Цим зумовлюється необхідність у коректуванні механізмів розподілу та доведенні державних фінансових коштів до підприємств і організацій сільського господарства, усуненні наявних недоліків у сучасній політиці кредитування.

Доведено, що механізми кредитування, які діють сьогодні в сільському господарстві, орієнтовані на вузьке коло позичальників і недостатньо спрямовані на підтримку аграрної сфери.

Існуючий державний механізм кредитування сільського господарства ґрунтується на субсидйованому кредитуванні, високому рівні прямої державної підтримки і низькому рівні покриття сільськогосподарських позичальників. Більш ефективний спосіб регулювання містить використання кредитних механізмів, що забезпечують високу доступність сільськогосподарського кредиту для різних категорій позичальників, стійкість кредитної політики і баланс інтересів банку як комерційного підприємства і як державного інституту кредитної підтримки галузі, з урахуванням ринкового і соціально-орієнтованого векторів розвитку аграрної сфери.

Створення повного й рівного доступу сільських позичальників всіх категорій до кредитних ресурсів пов'язане з ключовими напрямками розширення меж сільськогосподарського кредитування: розвитком банківської інфраструктури в сільській місцевості, використанням існуючої поштової інфраструктури для відкриття мережі філій і додаткових офісів кредитних установ, ресурсним забезпеченням функціонування системи сільської кредитної операції.

Необхідним напрямком удосконалення механізмів кредитування сільського господарства є державне субсидювання відсоткових ставок за кредитами. Введення субсидій дозволить значно розширити сферу об'єктів, що кредитуються, сприятиме розвитку соціальної інфраструктури села, збереженню культурної та історичної спадщини в сільській місцевості.

Розширення меж кредитування сільськогосподарських товаровиробників забезпечується використанням більш ефективних механізмів формування ресурсної бази для кредитування. Першорядного значення в цьому процесі набувають стимульовані інструменти державного регулювання, що дозволяють підвищити рівень стійкості кредитної політики за рахунок зниження прямого навантаження на бюджет. Одним з таких інструментів є субсидювання відсоткових ставок по банківськими кредитами, що залучаються сільськими депозитами для підвищення величини їх прибутковості.

Література:

1. Дерябина М. Государственно-частное партнерство: теория и практика / М. Дерябина // Вопросы экономики. — 2008. — № 8. — С. 61—77.
2. Забезпечення умов розвитку банківського кредитування агропромислового виробництва // Формування ринкового механізму в аграрному секторі економіки АПК; за ред. В.К. Терещенка. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2007. — С. 336—345.
3. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В.В. 2-ге вид., доповн., і переробл. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
4. Копелець О.О. Застосування елементів механізму регулювання розвитку сільського господарства в рамках систем державного і господарського управління / О.О. Копелець // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — Вип. 2. — С. 188—199.
5. Кропивко М. М. Сучасний стан селянських (фермерських) господарств та їх інвестиційне забезпечення / Кропивко М. М. // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК; за ред. П. Т. Саблука — К., 2008. — С. 233—237.
6. Курило В.І. Фінансово-правове регулювання державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: стан та перспективи удосконалення: [монографія] / В.І. Курило, В.В. Мушенко; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Курила. — Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. — 160 с.

References:

1. Derjabina, M. (2008), "Public-Private Partnerships: Theory and Practice", *Voprosy jekonomiki*, vol. 8, pp. 61—77.
 2. Tereshhenko, V.K. (2007), *Zabezpechennia umov rozvytku bankivs'koho kredyтуvannia ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Providing conditions of bank lending agroindustrial production], ZAT "Nichlava", Kyiv, Ukraine.
 3. Zinovchuk, V.V. (2001), *Orhanizatsijni osnovy sil'skohospodars'koho kooperatyvu* [The organizational bases of agricultural cooperative], Lohos, Kyiv, Ukraine.
 4. Kopelets', O.O. (2005), "The use of elements of the mechanism of regulation of agricultural development in the framework of the state and economic management", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 2, pp. 188—199.
 5. Kropyvko, M.M. (2008), "Current status of the peasant (farm) and investment security", *Orhanizatsijno-ekonomichni problemy rozvytku APK*, pp. 233—237.
 6. Kurylo, V.I. (2012), *Finansovo-pravove rehulivannia derzhavnoi pidtrymky sil'skohospodars'koho vyrobnytstva v Ukraini: stan ta perspektyvy udoskonalennia* [Financial and legal regulation of state support for agricultural production in Ukraine: status and prospects for improvement], PP Lysenko M.M., Nizhyn, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.04.2014 р.*